

BOLA HUQUQLARINI ISHONCHLI TA'MINLASHNING ASOSIY JIHATLARI**Zokirjon Ergashevich Suyarov¹****To`xtasinov Javlonbek Jahongir o`g`li²**

Annotation. Mazkur maqolada bola huquqlarini himoylashning ustuvor yo`nlaishlari, shu bilan birga bolalar huquqlarini himoya qilish bo`yicha qabul qilingan bir qator xalqaro hujjatlar, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar va xalqaro huquq normalariga muvofiq ishlab chiqilgan normativ huquqiy hujjatlarimiz hamda ularning ijrosi haqida so`z boradi. Maqolada asosiy urg`u berilgan jihatlardan biri BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro konvensiyalar.

Keywords: Konvensiya, huquq, bola, ehtiyoj, deklaratsiya, inson, hujjat, qaror, BMT, global.

Bola huquqlarini himoya qilish bo`yicha jahon miqyosidagi muammolarni tizimli ravishda hal qilish uchun aniq huquqiy asoslarga ehtiyoj tug`ildi. 1948-yilda BMT tomonidan qabul qilingan **Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi** (Universal Declaration of Human Rights) bolalar huquqlari haqida to`liq tasavvur beruvchi hujjat bo`lmasa ham, unda insonlarning asosiy huquqlariga e`tibor qaratilgan va bolalar ham bu huquqlarga ega ekanligi belgilangan edi.

Biroq, bolalarning maxsus huquqlari haqida maxsus yondashuv va ularga e`tibor qaratish zarurligi 1980-yillarda yangi yondoshuvlarning paydo bo`lishi bilan o`z ifodasini topdi. Shu bilan birga, **Bola huquqlari xalqaro konvensiyasi (BXXK)** bo`yicha o`ta muhim hujjat 1989-yil 20-noyabrda BMT tomonidan qabul qilindi. Ushbu konvensiya bolalarning ta`lim olish, sog`lom o`sinh, xavfsiz sharoitlarda yashash, diskriminatsiyasiz hayot kechirish kabi huquqlarini ta`minlashni maqsad qilgan. Bola huquqlari konvensiyasining qabul qilinishi bilan jahon miqyosida bolalarga nisbatan bo`lgan munosabatni o`zgartirishga katta qadam tashlandi. Konvensiya 54 modda va 3 protokoldan iborat bo`lib, 190 dan ortiq davlat tomonidan ratifikatsiya qilindi va u global huquqiy hujjat sifatida bolalar huquqlarini himoya qilishni nazarda tutadi.

1. Bola huquqlari masalasining boshlanishi

Bolalar huquqlari muammosini ko`tarishning dastlabki bosqichlari XIX asrning oxirlariga va XX asrning boshlariga to`g`ri keladi. O`sha davrda bolalar ko`pincha mehnatga jalb etilgan, ularning ta`limi, sog`lig`i va rivojlanishi e`tibordan chetda qolgan edi. Industrial inqilobning boshlanishi bilan bolalar mehnatiga talab ortdi, shu bilan birga, bolalarning jamiyatdagi o`rni va huquqlari haqidagi muhokamalar boshlangan.

XIX asrda bolalar mehnatiga qarshi birinchi tashabbuslar Paydo bo`ldi. 1833-yilda Angliyada "**Factory Act**" (Fabrika qonuni) qabul qilindi, bu qonun bolalarning fabrikalarda ishlash muddatini cheklagan va ularning ish sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan edi. O`sha davrda bolalarning huquqlari va ularni himoya qilish haqida o`ylashning boshlanishi, birinchi huquqiy qadamlardan biri edi.

Bola huquqlarini muammosini ko`tarilish tarixi

Bola huquqlari tarixan ko`p vaqt davomida e`tibordan chetda qolgan. Bolalarning huquqlari bo`yicha birinchi hujjatlar 1924-yilda **League of Nations (Millatlar Ligasi)** tomonidan qabul qilingan, lekin ular bolalar huquqlarini xalqaro miqyosda tizimli ravishda himoya qilishni ta`minlamagan.

Yuqori darajadagi yondoshuv 1948-yilda qabul qilingan **Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi** orqali boshlangan bo`lsa-da, bolalar uchun maxsus huquqlarni belgilashga qaratilgan birinchi asosiy hujjat **Bola huquqlari xalqaro konvensiyasi** bo`ldi. 1989-yil 20-noyabrda BMTning Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan bu konvensiya, bolalarning huquqlarini huquqiy jihatdan mustahkamladi va davlatlarga bolalarni himoya qilishda mas`uliyat yukladi.

BXXK bolalarning eng asosiy huquqlarini – ta`lim olish, sog`lom o`sinh, xavfsiz sharoitda yashash va jamiyatda teng imkoniyatlarga ega bo`lish huquqlarini kafolatlaydi. Shuningdek, konvensiyada bolalarni zo`ravonlik, ekspluatatsiya, mehnatga jalb etish kabi salbiy holatlardan himoya qilishga qaratilgan qat`iy choralar ko`rish zarurligi ta`kidlangan.

¹ Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Andijon fakulteti "Mutaxassislik, ijtimoiy gumanitar va aniq fanlar" kafedrasida katta o`qituvchisi

² Buxgalteriya hisobi va audit yo`nalishi talabasi

2. Bugungi kunda O'zbekistonda bola huquqlarini himoya qilish masalalari

O'zbekistonda bola huquqlarini himoya qilish sohasida ko'plab qonunlar, normativ hujjatlar va dasturlar mavjud. 1992-yilda O'zbekiston BXXKni ratifikatsiya qilganidan so'ng, bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha bir qator yirik islohotlar amalga oshirilgan. Shunga qaramay, ba'zi muammolar mavjud bo'lib, ular bo'yicha yana ham samarali choralar ko'rish zarur.

Pedofiliya va bola jinsiy ekspluatatsiyasi

O'zbekistonda bola huquqlari himoyasi sohasida eng og'ir muammolardan biri, bolalarni jinsiy ekspluatatsiya qilish va pedofiliya holatlaridir. Bola jinsiy ekspluatatsiyasiga qarshi kurashishda jamiyatning barcha qatlamlari, ayniqsa huquqni muhofaza qilish organlari va ta'lim tizimi faol ishtirok etishi kerak. Bugungi kunda bu masala bo'yicha qonunlar kuchaytirilgan bo'lsa-da, pedofiliya holatlarini oldini olishda ijtimoiy madaniyat va qonunlarga rioya qilish tizimida kamchiliklar mavjud.

Bola mehnati. Bola mehnati masalasi ham O'zbekistonda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ba'zi sohalarda bolalarning majburiy mehnatga jalb etilishi va ularning yoshi kattalarga nisbatan jismoniy va ruhiy salomatligiga zarar yetkazilishi holatlari uchraydi. Ijtimoiy himoya tizimining zaifligi, bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarining cheklanishi va ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bu kabi holatlarni yuzaga keltiradi.

Yod tanqisligi va bolalarni oziqlantirish. Bola huquqlarining amalga oshirilishi faqat ta'lim va xavfsizlik bilan cheklanmaydi. Shuningdek, bolalarni sog'lom oziqlantirish ham juda muhimdir. O'zbekistonda yod tanqisligi va bolalarning to'g'ri oziqlanishi masalalari hali ham dolzarb hisoblanadi. Ushbu muammolarni hal etish uchun jamiyatda to'g'ri va sog'lom oziqlanish madaniyatini shakllantirish zarur.

Bola huquqlarini samarali himoya qilish jamiyat, davlat va xalqaro hamkorlikning muhim bir qismi bo'lib, bu yo'nalishda amalga oshiriladigan har bir chora bolalar hayoti va kelajagi uchun ta'sirli bo'ladi. Hozirgi kunda bolalar huquqlarini himoya qilishda mavjud muammolarni hal etish va samaradorlikni oshirish uchun bir qator takliflar va chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

1. Bola huquqlari bo'yicha huquqiy tizimni kuchaytirish

Bola huquqlarini himoya qilishdagi asosiy qadam huquqiy bazani mustahkamlash va amalga oshirishda samarali tizimlarni yaratishdir. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonunlarni kuchaytirish:** Bola huquqlarini himoya qilishga doir qonunlar va normativ hujjatlar, ayniqsa bola mehnati, bola jinsiy ekspluatatsiyasi, bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish kabi masalalarda yanada kuchaytirilib, amalda qo'llanishi kerak.
- **Bola huquqlarini buzganlik uchun jazolarni kuchaytirish:** Bola huquqlarini buzgan shaxslar yoki tashkilotlar uchun jazoning samarali va qat'iy bo'lishi muhimdir. Huquqni muhofaza qilish organlari bola huquqlarini himoya qilishda ishtirok etishda faolroq bo'lishi kerak.

2. Sog'liqni saqlash va ta'lim sohasini yanada rivojlantirish

Bola huquqlarini himoya qilishning asosiy qismi bolalarning sog'lig'i va ta'lim olish imkoniyatlarini yaxshilashni o'z ichiga oladi:

- **Sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish:** Bolalarni sog'lom va xavfsiz sharoitlarda tarbiyalash, ular uchun to'g'ri oziqlanishni ta'minlash va yod tanqisligi kabi salomatlikka doir muammolarni hal qilish zarur. Shuningdek, bolalarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlash va stressdan saqlash uchun maxsus psixologik yordam xizmatlarini kengaytirish kerak.
- **Sifatli ta'lim tizimini ta'minlash:** Har bir bola ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak. Buning uchun ta'lim tizimi yanada qulay va hamma uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishi zarur. Uzoq hududlarda yashovchi, kam ta'minlangan va nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim berishni osonlashtiradigan dasturlar ishlab chiqish kerak.

3. Pedofiliya va bola jinsiy ekspluatatsiyasiga qarshi kurashni kuchaytirish

Pedofiliya va bola jinsiy ekspluatatsiyasiga qarshi kurashish bola huquqlarini himoya qilishning eng og'ir, ammo juda muhim qismidir. Bu yo'nalishda amalga oshirilishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

- **Pedofiliya holatlarini oldini olish:** Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya qilishning oldini olish uchun ta'lim muassasalarida, jamoat joylarida va internetda bolalar xavfsizligini ta'minlash uchun maxsus dasturlarni amalga oshirish lozim. Pedagoglar, psixologlar, huquqni muhofaza qilish organlari va ota-onalar hamkorligida bola xavfsizligi bo'yicha tizimli ishlar olib borilishi zarur.
- **Tibbiy, psixologik va huquqiy yordam:** Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya qilishga uchragan hollarda, ularga tibbiy, psixologik va huquqiy yordam ko'rsatish zarur. Shuningdek, bolalarning xavfsizligini ta'minlash uchun maxsus muassasalar va reabilitatsiya markazlarini yaratish kerak.

4. Ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish

Ijtimoiy himoya tizimi bolalarning xavfsizligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Bu tizimni kuchaytirish quyidagilarni anglatadi:

- **Oilaviy yordam va himoya:** Ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan oilalarga yordam ko'rsatish, ayniqsa, mablag'lari cheklangan va bolaning ehtiyojlarini qondirishda qiynalayotgan oilalarga yordam berish kerak.
- **Ijtimoiy xizmatlar va o'quv dasturlari:** Bolalarni himoya qilish bo'yicha ijtimoiy xizmatlar va o'quv dasturlarini joriy etish, oilalarga bolalar huquqlari haqida ma'lumot berish muhimdir. Bu orqali jamiyatda bola huquqlari haqida bilimlar oshiriladi.

5. Bola huquqlari bo'yicha ongli va madaniy yondashuvlarni shakllantirish

Bolalar huquqlarini himoya qilishda jamiyatda ongli yondashuvni shakllantirish ham juda muhim. Buning uchun quyidagi choralar kerak:

- **Tarbiyaviy dasturlar va treninglar:** Ota-onalar, pedagoglar va bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun bola huquqlari, ularni himoya qilish va xavfsiz munosabatlar o'rnatish bo'yicha muntazam treninglar va seminarlar tashkil etish zarur.
- **Keng ommaviy axborot vositalari orqali targ'ibot:** Televideniye, radio, internet va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali bola huquqlari, ularning himoyasi, bolalarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish bo'yicha keng miqyosli targ'ibot ishlari olib borilishi kerak.
- **Psixologik yordam va maslahatchilik xizmatlari:** Ota-onalarga, bolalarga va jamiyatga bola huquqlari masalasida psixologik yordam va maslahatchilik xizmatlarini ko'rsatish muhimdir.

6. Xalqaro hamkorlikni mustahkamlash

Bola huquqlarini himoya qilishda xalqaro hamkorlik katta ahamiyatga ega. O'zbekiston va boshqa davlatlar o'rtasida bola huquqlari bo'yicha tajriba almashish, yirik xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, global muammolarga qarshi birgalikda kurashish zarur.

- **Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik:** BMT, UNICEF, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti kabi xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha global dasturlarni amalga oshirish va o'zaro tajriba almashish.

Xulosa Bolalarga nisbatan madaniyatli munosabatni shakllantirish jamiyatda ularning huquqlarini himoya qilish va kelajakda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarurdir. Bu jarayonda ota-onalar, ta'lim muassasalari va jamoatchilikning roli katta. Bolalarga hurmatli munosabatni shakllantirish uchun, avvalo, jamiyatni bolalar huquqlari haqida xabardor qilish lozim. Ommaviy axborot vositalari, ta'lim dasturlari va ijtimoiy xizmatlar orqali bolalarning huquqlariga nisbatan madaniyatni rivojlantirish mumkin. Shuningdek, bolalarga nisbatan zo'ravonlik va ekspluatatsiyaning oldini olish uchun kuchli huquqiy va ijtimoiy himoya tizimlarini yaratish zarur. Ota-onalar va pedagoglarga bolalar tarbiyasida mas'uliyatli yondashuvni o'rgatish, bolalarning fikrini hurmat qilish va ularga xavfsiz muhit yaratish jamiyatda ijobiy o'zgarishlarni keltiradi.

List of used literature:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-maydagi "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida"gi qarori.
2. Bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiya.
3. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz.

